PUNJAB POLICE • PSSSB • PUNJAB PCS • GOVERNMENT EXAMS

HOUSE OF ASPIRANTS

ਆਧੁਨਿਕ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਧਿਆਇ 4

1857 ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ

Prepared by someone who has already achieved what you are preparing for.

WEBSITE
houseofaspirants.in

EDITION
October 2026

LANGUAGE
Punjabi & English

House of Aspirants

Punjab's bilingual exam-preparation platform

houseofaspirants.in

Welcome, Aspirant

Thank you for choosing **House of Aspirants**. These notes are written for every serious government-exam aspirant: **exam-oriented, easy to understand and free**.

> *"Prepared by someone who has already achieved what you are preparing for."*

HOW TO GET THE MOST FROM THESE NOTES

1 Read
Go through the chapter once and mark the points that are new to you.

2 Practise
Attempt this chapter's MCQ quiz on houseofaspirants.in.

3 Revise
Check previous year questions on the topic and revise your marked points.

Visit Our Website

- Bilingual notes: Punjabi & English
- Daily quiz & chapter-wise MCQs
- Monthly current affairs
- 10+ years of previous year papers
- Progress tracking

Scan to visit

www.houseofaspirants.in

Join Our Telegram Channel

- Latest notes, first
- Daily updates
- Exam notifications
- Weekly PDFs
- Live guidance sessions

Scan to join

t.me/HouseOfAspirant

Keep Learning. Keep Growing. Keep Achieving.

Team House of Aspirants

© 2026 House of Aspirants. These notes are for educational purposes only. Reproduction, redistribution or commercial use without permission is prohibited.

ਅਧਿਆਇ 4

1857 ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ

ਆਧੁਨਿਕ ਇਤਿਹਾਸ · House of Aspirants

ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ

- 1857 ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ (India) ਵਿੱਚ ਹਾਲਾਤ
- 1857 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਅਤੇ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ
- 1857 ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ
- ਬਗ਼ਾਵਤ ਅਸਫਲ ਕਿਉਂ ਹੋਈ
- ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੇ ਨਤੀਜੇ
- 1857 ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ
- 1857 ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ

1857 ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ (India) ਵਿੱਚ ਹਾਲਾਤ

1857 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਸ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ:

- **ਭਾਰੀ ਭੂਮੀ ਮਾਲੀਆ:** ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਭੂਮੀ ਮਾਲੀਆ ਬੰਦੋਬਸਤਾਂ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਨਵੇਂ ਕਰਾਂ ਦਾ ਭਾਰੀ ਬੋਝ ਪਾਇਆ, ਅਤੇ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਬੇਦਖ਼ਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।
- **ਵਿਚੋਲਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੋਸ਼ਣ:** ਵਿਚੋਲੇ ਮਾਲੀਆ ਉਗਰਾਹੁਣ ਵਾਲਿਆਂ, ਮੁਜ਼ਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਵਰਗ ਨੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।
- **ਕਬਾਇਲੀ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕਰ:** ਮਾਲੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਕਬਾਇਲੀ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਭੂਮੀ ਮਾਲੀਆ ਉਗਰਾਹਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ।
- **ਭਾਰਤੀ ਉਦਯੋਗ ਦਾ ਪਤਨ:** ਦੇਸੀ ਉਦਯੋਗ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਨਿਰਮਿਤ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
- **ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਸਨ:** ਬਰਤਾਨਵੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਰੂਪ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਕਾਰਕਾਂ ਨੇ ਕਈ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ, ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਵਿਦਰੋਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ।

1857 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਅਤੇ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ

ਨਾਗਰਿਕ ਵਿਦਰੋਹ

ਬਗ਼ਾਵਤ	ਸਾਲ	ਖੇਤਰ	ਆਗੂ / ਮੁੱਖ ਤੱਥ
ਸੰਨਿਆਸੀ ਬਗ਼ਾਵਤ (Sanyasi Revolt)	1763–1800	ਬਿਹਾਰ (Bihar) ਅਤੇ ਬੰਗਾਲ (Bengal)	ਮਜਨੂੰ ਸ਼ਾਹ (Majnu Shah) ਅਤੇ ਮੂਸਾ ਸ਼ਾਹ (Musa Shah)
ਮੋਆਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ (Revolt of the Moamarias)	1769–99	ਅਸਾਮ (Assam) ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ (Bangladesh) ਦੇ ਹਿੱਸੇ	ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨਾਰਾਇਣ (Krishnanarayan)
ਪੋਲੀਗਾਰਾਂ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ (Poligars' Revolt)	1795–1805	ਤਿਨੇਵੇਲੀ (Tinnevelly), ਰਾਮਨਾਥਪੁਰਮ (Ramnathapuram)	—
ਪਾਇਕਾ ਬਗ਼ਾਵਤ (Paika Rebellion)	1817	ਉੜੀਸਾ (Orissa)	ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਜਗਬੰਧੂ ਬਿਦਿਆਧਰ (Bakshi Jagabandhu Bidyadhar) ਅਤੇ ਦੀਨਬੰਧੂ ਸਾਂਤਰਾ (Dinabandhu Santra)

ਬਗ਼ਾਵਤ	ਸਾਲ	ਖੇਤਰ	ਆਗੂ / ਮੁੱਖ ਤੱਥ
ਅਹੋਮ ਬਗ਼ਾਵਤ (Ahom Revolt)	1828	ਅਸਾਮ	ਗੋਮਧਰ ਕੋਨਵਰ (Gomdhar Konwar) ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪੁਰੰਧਰ ਸਿੰਘ (Maharaja Purandhar Singh)
ਵਿਜ਼ਿਆਨਗਰਮ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ (Revolt of the Raja of Vizianagaram)	—	ਉੱਤਰੀ ਸਰਕਾਰਾਂ (Northern Circars)	—
ਸੂਰਤ ਦੇ ਲੂਣ ਅੰਦੋਲਨ (Surat Salt Agitations)	1844	ਗੁਜਰਾਤ (Gujarat)	ਸੂਰਤ (Surat) ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਲੂਣ ਦੇ ਕਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਕਾਰਨ ਯੂਰਪੀ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ
ਵਹਾਬੀ ਅੰਦੋਲਨ (Wahabi Movement)	1830–61	ਬਿਹਾਰ, ਬੰਗਾਲ, ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਸਰਹੱਦੀ ਸੂਬਾ (North West Frontier Province), ਪੰਜਾਬ (Punjab), ਆਦਿ।	ਰਾਏ ਬਰੇਲੀ (Rai Bareilly) ਦੇ ਸਈਅਦ ਅਹਿਮਦ (Syed Ahmed) ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇੱਕ ਇਸਲਾਮੀ ਪੁਨਰ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਅੰਦੋਲਨ

ਕਿਸਾਨ ਅੰਦੋਲਨ

ਅੰਦੋਲਨ	ਸਾਲ	ਖੇਤਰ	ਮੁੱਖ ਤੱਥ
ਪਾਗਲ ਪੰਥੀ (Pagal Panthis)	1825–35	ਬੰਗਾਲ	ਕਰਮ ਸ਼ਾਹ (Karam Shah) ਨੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਦਰੋਹ ਕੀਤਾ
ਮੋਪਲਾ ਵਿਦਰੋਹ (Moplah Uprisings)	1836–1854	ਕੇਰਲ (Kerala) ਦਾ ਮਾਲਾਬਾਰ (Malabar) ਖੇਤਰ	ਮਾਲੀਏ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ

ਕਬਾਇਲੀ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ

ਬਗ਼ਾਵਤ	ਸਾਲ	ਖੇਤਰ	ਆਗੂ / ਮੁੱਖ ਤੱਥ
ਪਹਾੜੀਆ ਬਗ਼ਾਵਤ (Pahariya Rebellion)	1778	ਰਾਜ ਮਹਿਲ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ (Raj Mahal Hills)	—
ਹੋ ਅਤੇ ਮੁੰਡਾ ਵਿਦਰੋਹ (Ho and Munda Uprisings)	1820–22, 1831–37, 1899–1900	ਛੋਟਾਨਾਗਪੁਰ (Chhotanagpur) ਖੇਤਰ	ਬਿਰਸਾ ਮੁੰਡਾ (Birsa Munda) ਨੇ 1899–1900 ਵਿੱਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ
ਸੰਥਾਲ ਬਗ਼ਾਵਤ (Santhal Rebellion)	1855–56	ਰਾਜ ਮਹਿਲ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ (ਬਿਹਾਰ)	ਸਿੱਧੂ (Sidhu) ਅਤੇ ਕਾਨ੍ਹੂ (Kanhu)
ਖੋਂਡ ਵਿਦਰੋਹ (Khond Uprisings)	1837–1856	ਤਾਮਿਲ ਨਾਡੂ (Tamil Nadu) ਤੋਂ ਬੰਗਾਲ ਤੱਕ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ	ਚਕਰ ਬਿਸੋਈ (Chakra Bisoi)

ਸਿਪਾਹੀ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ

- **ਵੇਲੋਰ ਬਗ਼ਾਵਤ (Vellore Mutiny)** – 1806
- **ਗ੍ਰੇਨੇਡੀਅਰ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ (Revolt of the Grenadier Company)** – 1825, ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ
- **ਸ਼ੋਲਾਪੁਰ ਵਿੱਚ ਬਗ਼ਾਵਤ (Mutiny in Sholapur)** – 1833

ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਸੁਝਾਅ (EXAM TIP)

ਮਿਲਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਕਿਸੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਆਗੂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯਾਦ ਰੱਖੋ: **ਸੰਥਾਲ** – ਸਿੱਧੂ & ਕਾਨ੍ਹੂ, **ਮੁੰਡਾ** – ਬਿਰਸਾ ਮੁੰਡਾ, **ਖੋਂਡ** – ਚਕਰ ਬਿਸੋਈ, **ਪਾਇਕਾ** – ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਜਗਬੰਧੂ (Bakshi Jagabandhu), **ਪਾਗਲ ਪੰਥੀ** – ਕਰਮ ਸ਼ਾਹ।

1857 ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ

ਤਤਕਾਲੀ ਕਾਰਨ: ਚਰਬੀ ਵਾਲੇ ਕਾਰਤੂਸ

- ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਨਵੀਂ ਰਾਈਫ਼ਲ ਦੇ ਕਾਰਤੂਸ ਨੂੰ ਭਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਕੱਟ ਕੇ ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ।
- ਕਥਿਤ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਲੱਗੀ ਚਰਬੀ **ਗਊ ਦੇ ਮਾਸ ਅਤੇ ਸੂਰ ਦੀ ਚਰਬੀ** ਤੋਂ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਗਊ ਹਿੰਦੂਆਂ ਲਈ ਪਵਿੱਤਰ ਸੀ, ਅਤੇ ਸੂਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਵਰਜਿਤ ਸੀ।
- ਇਸ ਕਾਰਨ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੋ ਗਈ।

ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ

- **ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਵਿਖੇ 19ਵੀਂ ਨੇਟਿਵ ਇਨਫੈਂਟਰੀ (19th Native Infantry at Berhampore)** (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ (West Bengal)) ਨੇ ਨਵੀਂ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ **ਐਨਫ਼ੀਲਡ ਰਾਈਫ਼ਲ (Enfield rifle)** ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ **ਫ਼ਰਵਰੀ 1857** ਵਿੱਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰਚ 1857 ਵਿੱਚ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।
- **ਮੰਗਲ ਪਾਂਡੇ (Mangal Pandey)**, 34ਵੀਂ ਨੇਟਿਵ ਇਨਫੈਂਟਰੀ (34th Native Infantry) ਦੇ ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ **ਬੈਰਕਪੁਰ (Barrackpore)** ਵਿਖੇ ਆਪਣੀ ਇਕਾਈ ਦੇ ਸਾਰਜੈਂਟ ਮੇਜਰ ਉੱਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ।
- ਉਸ ਨੂੰ **ਅਪ੍ਰੈਲ 8, 1857** ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੋਸ ਹੋਰ ਵਧ ਗਿਆ।
- ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਿੱਲੀ (Delhi) ਤੋਂ 58 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ **ਮੇਰਠ (Meerut)** ਵਿਖੇ **ਮਈ 10, 1857** ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ।
- ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਆਖ਼ਰੀ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ **ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ (Bahadur Shah)** ਨੂੰ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਚੁਣਿਆ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਫੈਲਾਅ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਆਗੂ

- **ਦਿੱਲੀ:** ਜਨਰਲ **ਬਖ਼ਤ ਖ਼ਾਨ (Bakht Khan)**, ਜਿਸ ਨੇ ਬਰੇਲੀ (Bareilly) ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜੀ ਟੁਕੜੀਆਂ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਲੈ ਆਇਆ।
- **ਕਾਨਪੁਰ (Kanpur):** ਆਖ਼ਰੀ ਪੇਸ਼ਵਾ ਬਾਜੀ ਰਾਓ II (Baji Rao II) ਦੇ ਗੋਦ ਲਏ ਪੁੱਤਰ **ਨਾਨਾ ਸਾਹਿਬ (Nana Saheb)** ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਲੜੀ।
- **ਲਖਨਊ (Lucknow): ਬੇਗਮ ਹਜ਼ਰਤ ਮਹਿਲ (Begum Hazrat Mahal)** ਨੇ ਲਖਨਊ ਵਿੱਚ ਵਾਗਡੋਰ ਸੰਭਾਲੀ, ਜਿੱਥੇ ਜੂਨ 4, 1857 ਨੂੰ ਬਗ਼ਾਵਤ ਭੜਕ ਉੱਠੀ ਸੀ।
- **ਬਿਹਾਰ:** ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੀ ਅਗਵਾਈ **ਕੁੰਵਰ ਸਿੰਘ (Kunwar Singh)** ਨੇ ਕੀਤੀ।
- **ਫ਼ੈਜ਼ਾਬਾਦ (Faizabad) (ਅਵਧ (Awadh)): ਮੌਲਵੀ ਅਹਿਮਦੁੱਲਾ (Maulvi Ahmadullah)** ਇੱਕ ਹੋਰ ਉੱਘਾ ਆਗੂ ਸੀ। ਮਈ 1857 ਵਿੱਚ ਅਵਧ ਵਿੱਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਭੜਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮੰਨੇ ਆਗੂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰਿਆ।
- **ਝਾਂਸੀ (Jhansi):** ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਘੀ ਆਗੂ **ਰਾਣੀ ਲਕਸ਼ਮੀਬਾਈ (Rani Laxmibai)** ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਝਾਂਸੀ ਵਿਖੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਨਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਾਥੀ **ਤਾਂਤੀਆ ਟੋਪੇ (Tantia Tope)** ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਥਾਨਕ ਸ਼ਾਸਕ, ਸਿੰਧੀਆ (Sindhia), ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਗਰਾ (Agra) ਵਿਖੇ ਸ਼ਰਨ ਲਈ।
- **ਬਾਗਪਤ (Baghpat):** ਪਰਗਣਾ ਬੜੌਤ (Pargana Baraut) (ਬਾਗਪਤ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ (Uttar Pradesh)) ਦੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀ **ਸ਼ਾਹ ਮਲ (Shah Mal)** ਨੇ 84 ਪਿੰਡਾਂ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ *ਚੌਰਾਸੀ ਦੇਸ਼ (chaurasi desh)* ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ) ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਪਿੰਡ ਤੱਕ ਕੂਚ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸ਼ਾਸਨ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜੁਲਾਈ 1857 ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰ, ਡਨਲਪ (Dunlop), ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ।

ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਸਥਾਨ	ਭਾਰਤੀ ਆਗੂ	ਇਸ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਵਾਲਾ ਬਰਤਾਨਵੀ ਆਗੂ
ਦਿੱਲੀ	ਜਨਰਲ ਬਖ਼ਤ ਖ਼ਾਨ	ਜੌਨ ਨਿਕਲਸਨ (John Nicholson)
ਕਾਨਪੁਰ	ਨਾਨਾ ਸਾਹਿਬ	ਸਰ ਕੋਲਿਨ ਕੈਂਪਬੈਲ (Sir Colin Campbell)
ਲਖਨਊ	ਬੇਗਮ ਹਜ਼ਰਤ ਮਹਿਲ	ਹੈਨਰੀ ਲਾਰੈਂਸ (Henry Lawrence), ਕੋਲਿਨ ਕੈਂਪਬੈਲ
ਬਰੇਲੀ	ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ (Khan Bahadur)	—
ਬਿਹਾਰ	ਕੁੰਵਰ ਸਿੰਘ	ਵਿਲੀਅਮ ਟੇਲਰ (William Taylor)
ਫ਼ੈਜ਼ਾਬਾਦ	ਮੌਲਵੀ ਅਹਿਮਦੁੱਲਾ	—
ਝਾਂਸੀ	ਰਾਣੀ ਲਕਸ਼ਮੀਬਾਈ	ਸਰ ਹਿਊ ਰੋਜ਼ (Sir Hugh Rose)
ਬਾਗਪਤ	ਸ਼ਾਹ ਮਲ	—
ਇਲਾਹਾਬਾਦ (Allahabad)	ਲਿਆਕਤ ਅਲੀ (Liyaqat Ali)	ਕਰਨਲ ਜੇਮਜ਼ ਨੀਲ (Colonel James Neill)
ਬਨਾਰਸ (Benaras)	—	ਕਰਨਲ ਜੇਮਜ਼ ਨੀਲ

ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਸੁਝਾਅ (EXAM TIP)

ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਣੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੁੱਛੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ "Who led the revolt at ___?" (___ ਵਿਖੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਿਸ ਨੇ ਕੀਤੀ?) ਜਾਂ "Which British officer recaptured ___?" (ਕਿਹੜੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ___ ਉੱਤੇ ਮੁੜ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ?) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਿਰੁੱਧ ਬਰਤਾਨਵੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ

- ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਨੇ **ਸਤੰਬਰ 20, 1857 ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ** ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰਕੇ **ਰੰਗੂਨ (Rangoon)** ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੇ **1862** ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ।
- ਸਰ ਕੋਲਿਨ ਕੈਂਪਬੈਲ ਨੇ **ਦਸੰਬਰ 6, 1857 ਨੂੰ ਕਾਨਪੁਰ** ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।
- ਝਾਂਸੀ ਦੀ ਰਾਣੀ ਦੀ **ਜੂਨ 1858** ਵਿੱਚ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਸਰ ਹਿਊ ਰੋਜ਼ ਨੇ ਝਾਂਸੀ ਉੱਤੇ ਮੁੜ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।
- ਕੁੰਵਰ ਸਿੰਘ, ਤਾਂਤੀਆ ਟੋਪੇ, ਬਖ਼ਤ ਖ਼ਾਨ, ਬਰੇਲੀ ਦੇ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਾਨ (Khan Bahadur Khan), ਰਾਓ ਸਾਹਿਬ (Rao Sahib) (ਨਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਭਰਾ) ਅਤੇ ਮੌਲਵੀ ਅਹਿਮਦੁੱਲਾ, ਸਭ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਅਵਧ ਦੀ ਬੇਗਮ ਨੂੰ ਨੇਪਾਲ (Nepal) ਵਿੱਚ ਲੁਕਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ।
- **1859** ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸੱਤਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁੜ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਬਗ਼ਾਵਤ ਅਸਫਲ ਕਿਉਂ ਹੋਈ

- **ਸਰਬ-ਭਾਰਤੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੀ ਘਾਟ:** ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੂਰਬੀ, ਦੱਖਣੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਘੱਟ ਜਾਂ ਵੱਧ ਹੱਦ ਤੱਕ ਅਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਰਹੇ।
- **ਸਾਰੇ ਵਰਗ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਏ:** ਕੁਝ ਵਰਗ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਅਤੇ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਿਰੁੱਧ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।
- **ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਭਾਰਤੀ ਦੂਰ ਰਹੇ:** ਉਹ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਪਿਛਾਂਹਖਿੱਚੂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ।
- **ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ:** ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਗਵਾਲੀਅਰ (Gwalior) ਦਾ ਸਿੰਧੀਆ, ਇੰਦੌਰ (Indore) ਦਾ ਹੋਲਕਰ (Holkar), ਪਟਿਆਲਾ (Patiala), ਸਿੰਧ (Sindh) ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ, ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ (Kashmir) ਦਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਯਾਦ ਰੱਖੋ (REMEMBER)

ਭਾਵੇਂ ਬਗ਼ਾਵਤ ਅਸਫਲ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਪੂਰੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੌਰਾਨ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪੂਰਨ ਸਹਿਯੋਗ ਰਿਹਾ।

ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੇ ਨਤੀਜੇ

- **ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਐਕਟ, 1858 (Government of India Act, 1858): ਅਗਸਤ 2, 1858** ਨੂੰ, ਬਰਤਾਨਵੀ ਸੰਸਦ (British Parliament) ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਿਹਤਰ ਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਐਕਟ (Act for the Better Government of India) ਪਾਸ ਕੀਤਾ।
- **ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜਮੁਕਟ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ:** ਐਕਟ ਨੇ **ਮਹਾਰਾਣੀ ਵਿਕਟੋਰੀਆ (Queen Victoria)** ਨੂੰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਭਾਰਤ (British India) ਦੀ ਪ੍ਰਭੁਸੱਤਾ-ਸੰਪੰਨ ਸ਼ਾਸਕ (ਮੁਖੀ) ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ **ਭਾਰਤ ਲਈ ਰਾਜ ਸਕੱਤਰ (Secretary of State for India)** (ਬਰਤਾਨਵੀ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਦਾ ਇੱਕ ਮੈਂਬਰ) ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
- **ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਖ਼ਤਮ ਹੋਇਆ:** ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜਮੁਕਟ (British Crown) ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ, ਅਤੇ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।
- **ਮਹਾਰਾਣੀ ਦਾ ਘੋਸ਼ਣਾ-ਪੱਤਰ (Queen's Proclamation):** ਲਾਰਡ ਕੈਨਿੰਗ (Lord Canning) ਵੱਲੋਂ **ਨਵੰਬਰ 1, 1858** ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ, ਗਵਰਨਰ-ਜਨਰਲ ਨੂੰ **ਵਾਇਸਰਾਏ** ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਮਿਲੀ। ਘੋਸ਼ਣਾ-ਪੱਤਰ ਨੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦਾ ਅੰਤ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਲੈਪਸ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ (Doctrine of Lapse) ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਿਆ ਗਿਆ।
- **ਭਾਰਤੀ ਰਿਆਸਤਾਂ:** ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜਮੁਕਟ ਦੀ ਸਰਬਉੱਚਤਾ ਮੰਨਣੀ ਪਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਅਧਿਕਾਰ-ਖੇਤਰ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ।
- **ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕਾ:** ਨਸਲ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਸਭ ਲਈ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਦੇ ਘੋਸ਼ਣਾ-ਪੱਤਰ ਅਨੁਸਾਰ, **1861 ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸਿਵਲ ਸੇਵਾ ਐਕਟ (Indian Civil Service Act of 1861)** ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
- **ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਨ:** ਬਰਤਾਨਵੀ ਫ਼ੌਜੀ ਨੀਤੀ ਹੁਣ **"division and counterpoise" (ਵੰਡ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਸੰਤੁਲਨ)** ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸੀ।
  - ਬਰਤਾਨਵੀ ਹੁਣ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਕਮੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਾਈ ਗਈ।
  - **Divide and rule (ਵੰਡੋ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ)** ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ: ਜਾਤ, ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ।
  - ਭਰਤੀ ਪੰਜਾਬ, ਨੇਪਾਲ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਸਰਹੱਦ ਦੀਆਂ "martial" (ਜੰਗਜੂ) ਨਸਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜੋ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੌਰਾਨ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।
  - ਫ਼ੌਜ ਅਤੇ ਤੋਪਖ਼ਾਨਾ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਉੱਚ ਅਹੁਦੇ ਯੂਰਪੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਰਾਖਵੇਂ ਰੱਖੇ ਗਏ।

1857 ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਬਗ਼ਾਵਤ ਬਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ

ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ / ਲੇਖਕ	ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ
ਆਰ.ਸੀ. ਮਜੂਮਦਾਰ (R.C. Majumdar)	"Neither First, nor National, nor a War of Independence" (ਨਾ ਪਹਿਲੀ, ਨਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਨਾ ਹੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ)
ਵੀ.ਡੀ. ਸਾਵਰਕਰ (V.D. Savarkar)	"War of Independence" (ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ)
ਲਾਰੈਂਸ (Lawrence) ਅਤੇ ਸੀਲੀ (Seeley)	"Mere sepoy mutiny" (ਕੇਵਲ ਸਿਪਾਹੀ ਬਗ਼ਾਵਤ)
ਟੀ.ਆਰ. ਹੋਮਜ਼ (T.R. Holmes)	"A conflict between civilisation and barbarism" (ਸੱਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਵਹਿਸ਼ੀਪੁਣੇ ਵਿਚਕਾਰ ਟਕਰਾਅ)

ਬਗ਼ਾਵਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਲੇਖਕ	ਪੁਸਤਕ
ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ (Karl Marx)	*ਦ ਫ਼ਰਸਟ ਇੰਡੀਅਨ ਵਾਰ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਪੈਂਡੈਂਸ (The First Indian War of Independence)*
ਸਈਅਦ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ (Sayed Ahmad Khan)	*ਕੌਜ਼ਿਜ਼ ਆਫ਼ ਦ ਇੰਡੀਅਨ ਰਿਵੋਲਟ (Causes of the Indian Revolt)*
ਵੀ.ਡੀ. ਸਾਵਰਕਰ	*ਦ ਇੰਡੀਅਨ ਵਾਰ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਪੈਂਡੈਂਸ (The Indian War of Independence)*
ਆਰ.ਸੀ. ਮਜੂਮਦਾਰ	*ਦ ਸਿਪਾਹੀ ਮਿਊਟਿਨੀ ਐਂਡ ਦ ਰਿਵੋਲਟ ਆਫ਼ 1857 (The Sepoy Mutiny and the Revolt of 1857)*

1857 ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ

- **ਫ਼ਰਵਰੀ 1857** — ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਵਿਖੇ 19ਵੀਂ ਨੇਟਿਵ ਇਨਫੈਂਟਰੀ ਐਨਫ਼ੀਲਡ ਰਾਈਫ਼ਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ
- **ਮਾਰਚ 1857** — 19ਵੀਂ ਨੇਟਿਵ ਇਨਫੈਂਟਰੀ ਭੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ
- **8 ਅਪ੍ਰੈਲ 1857** — ਮੰਗਲ ਪਾਂਡੇ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ
- **10 ਮਈ 1857** — ਮੇਰਠ ਵਿਖੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
- **4 ਜੂਨ 1857** — ਲਖਨਊ ਵਿਖੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਭੜਕ ਉੱਠਦੀ ਹੈ
- **ਜੁਲਾਈ 1857** — ਸ਼ਾਹ ਮਲ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ
- **20 ਸਤੰਬਰ 1857** — ਬਰਤਾਨਵੀ ਦਿੱਲੀ ਉੱਤੇ ਮੁੜ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਦੇ ਹਨ
- **6 ਦਸੰਬਰ 1857** — ਕੋਲਿਨ ਕੈਂਪਬੈਲ ਕਾਨਪੁਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਦਾ ਹੈ
- **ਜੂਨ 1858** — ਰਾਣੀ ਲਕਸ਼ਮੀਬਾਈ ਦੀ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ
- **2 ਅਗਸਤ 1858** — ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਿਹਤਰ ਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ
- **1 ਨਵੰਬਰ 1858** — ਲਾਰਡ ਕੈਨਿੰਗ ਵੱਲੋਂ ਮਹਾਰਾਣੀ ਦਾ ਘੋਸ਼ਣਾ-ਪੱਤਰ
- **1859** — ਬਰਤਾਨਵੀ ਸੱਤਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁੜ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈ
- **1861** — ਭਾਰਤੀ ਸਿਵਲ ਸੇਵਾ ਐਕਟ
- **1862** — ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰੰਗੂਨ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ

ਤੁਰੰਤ ਦੁਹਰਾਈ (QUICK REVISION)

ਅਧਿਆਇ 4 ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ

1. ਭੂਮੀ ਮਾਲੀਏ ਦੇ ਬੋਝ, ਵਿਚੋਲਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੋਸ਼ਣ, ਭਾਰਤੀ ਉਦਯੋਗ ਦੇ ਪਤਨ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਸਨ ਨੇ 1857 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ।
2. ਮੁੱਖ ਕਬਾਇਲੀ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ: ਸੰਥਾਲ (ਸਿੱਧੂ & ਕਾਨ੍ਹੂ), ਮੁੰਡਾ (ਬਿਰਸਾ ਮੁੰਡਾ), ਖੋਂਡ (ਚਕਰ ਬਿਸੋਈ)।
3. 1857 ਦਾ ਤਤਕਾਲੀ ਕਾਰਨ: ਗਊ ਦੇ ਮਾਸ ਅਤੇ ਸੂਰ ਦੀ ਚਰਬੀ ਨਾਲ ਲਿਪੇ ਹੋਏ ਕਾਰਤੂਸ।
4. ਮੰਗਲ ਪਾਂਡੇ ਨੇ ਬੈਰਕਪੁਰ ਵਿਖੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ 8 ਅਪ੍ਰੈਲ 1857 ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।
5. ਬਗ਼ਾਵਤ ਮੇਰਠ ਵਿਖੇ 10 ਮਈ 1857 ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ; ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।
6. ਮੁੱਖ ਆਗੂ: ਬਖ਼ਤ ਖ਼ਾਨ (ਦਿੱਲੀ), ਨਾਨਾ ਸਾਹਿਬ (ਕਾਨਪੁਰ), ਬੇਗਮ ਹਜ਼ਰਤ ਮਹਿਲ (ਲਖਨਊ), ਕੁੰਵਰ ਸਿੰਘ (ਬਿਹਾਰ), ਰਾਣੀ ਲਕਸ਼ਮੀਬਾਈ (ਝਾਂਸੀ)।
7. 20 ਸਤੰਬਰ 1857 ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਉੱਤੇ ਮੁੜ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ; ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰਕੇ ਰੰਗੂਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ (ਮੌਤ 1862 ਵਿੱਚ ਹੋਈ)।
8. ਸਰਬ-ਭਾਰਤੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਮਰਥਨ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਅਸਫਲ ਹੋਈ।
9. 1858 ਦੇ ਐਕਟ ਨੇ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਅੰਤ ਕੀਤਾ; ਮਹਾਰਾਣੀ ਦੇ ਘੋਸ਼ਣਾ-ਪੱਤਰ (1 ਨਵੰਬਰ 1858) ਨੇ ਗਵਰਨਰ-ਜਨਰਲ ਨੂੰ ਵਾਇਸਰਾਏ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦਿੱਤੀ।
10. ਸਾਵਰਕਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ "War of Independence" (ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ) ਕਿਹਾ; ਆਰ.ਸੀ. ਮਜੂਮਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ "neither First, nor National, nor a War of Independence" (ਨਾ ਪਹਿਲੀ, ਨਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਨਾ ਹੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ) ਸੀ।